

ADRIAN CHOJAN

Uczelnia Łazarskiego

ORCID: 0000-0002-0132-1274

adrian.chojan@lazarski.pl

JAKUB WÓDKA

Instytut Studiów Politycznych PAN

ORCID: 0000-0003-3926-081

kwodka@yahoo.com

„STRATEGICZNE SPRZECZNOŚCI”^{*}. RELACJE POLSKO-ROSYJSKIE W LATACH 2005–2007

„Strategic Contradictions”. Polish-Russian Relations in 2005–2007

The years spanning 2005 to 2007 witnessed significant shifts and challenges in the relationship between Poland and Russia, particularly under the Law and Justice government and President Lech Kaczyński. This article delves into the complexities of this era, focusing on three primary areas of contention: Poland’s decision to veto negotiations for a new Partnership and Cooperation Agreement (PCA) between the European Union and Russia, the contentious debate surrounding the proposed deployment of an American anti-missile system in Poland, and Poland’s strategic efforts towards achieving energy independence from Russia. The Polish veto on PCA negotiations highlighted fundamental disagreements and conflicting interests between the two nations. Concurrently, the dispute over the American anti-missile system exacerbated tensions, with Russia vehemently opposing its placement, perceiving it as a direct challenge to its national security and regional influence. Furthermore, Poland’s pursuit of energy independence reflected a strategic imperative, driven by the necessity to lessen dependence on Russian energy sources.

^{*} Tytuł inspirowany pracą *Polska i Rosja. Strategiczne sprzeczności i możliwości dialogu* pod red. Agnieszki Magdziak-Miszewskiej (Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 1998).

These developments brought to the forefront the antagonistic nature of the relationship between Poland and Russia, revealing the strategic complexities inherent in their relations.

Keywords: Poland, Russia, energy, security, European Union, Law and Justice.

WPROWADZENIE

Źródła antagonistycznego charakteru polsko-rosyjskich relacji dwustronnych należy doszukiwać się w odmiennych interesach politycznych, gospodarczych czy nawet geopolitycznych, ale też – a może przede wszystkim – w funkcjonowaniu obu państw w dwóch zupełnie odmiennych cywilizacjach; jest to, by odwołać się do tytułu książki Andrzeja Nowaka, odwieczne „sąsiedztwo wolności i despotyzmu”¹. Wraz z upadkiem komunizmu, gdy Polska wybrała kierunek euroatlantycki, Rosja zaś – po „jelcynowskiej smucie” dekady lat 90. XX w.² – obierała coraz bardziej agresywny kierunek w swojej polityce zagranicznej (i wewnętrznej), ten cywilizacyjny rozdźwięk po raz kolejny ujawnił się z całą mocą. Nie mogąc poradzić sobie z utratą poradzieckiej strefy wpływów, już w 2005 r., w dorocznym orędziu o stanie państwa prezydent Władimir Putin określił upadek ZSRR mianem „największej katastrofy geopolitycznej XX wieku”³, dwa lata później zaś, w 2007 r., na Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa rzucił, w duchu rewizjonizmu, „geopolityczną rękawicę” Stanom Zjednoczonym⁴ – Rosja już nie tylko retorycznie zaczęła kwestionować postzimnowojenne *status quo*, ale poprzez działania militarne, których pierwszą odsłoną była wojna przeciwko Gruzji w 2008 r., rozpoczęła proces „zbierania ziem” utraconych po 1991 r.⁵

¹ A. Nowak, *Polska i Rosja. Sąsiedztwo wolności i despotyzmu X–XXI w.*, Biały Kruk, Kraków 2022.

² Zob. A. Skrzypek, *Druga smuta. Zarys dziejów Rosji 1985–2004*, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2004; K. Świder, *Transformacja polityczna w Rosji w latach 90. XX wieku – główne problemy*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 17 (2019), z. 1, s. 97–121, DOI: 10.36874/RIESW.2019.1.4.

³ A. Nowak, *Historie politycznych tradycji. Piłsudski, Putin i inni*, Arcana, Kraków 2012, s. 328.

⁴ Wystąpienie prezydenta Rosji Władimira Putina na Konferencji Polityki Bezpieczeństwa w Monachium 10 lutego 2007 r. oraz odpowiedzi na pytania, [w:] *Stosunki NATO – Federacja Rosyjska w świetle dokumentów*, red. R. Kupiecki, M. Menkiszak, PISM, Warszawa 2018, s. 369–379.

⁵ Szerzej: R.D. Asmus, *Mała wojna, która wstrząsnęła światem. Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, tłum. J. Tokarski, wstęp R. Sikorski, S. Talbot, Respublika, Warszawa 2010, *passim*.

Celem artykułu jest ukazanie krótkiego, ale jednocześnie „gęstego” wycinka relacji polsko-rosyjskich, obejmującego lata 2005–2007, i potwierdzającego głęboko, strukturalnie zakorzenione sprzeczności interesów Polski i Rosji. Obranie tej cezury wynika z kilku względów, nie tylko związane jest z zaostrzającą się – jak już wskazano – retoryką i działaniami rosyjskich władz, przypadającymi na połowę pierwszej dekady XXI w.

Po pierwsze, w 2005 r. do władzy w Polsce – po okresie rządów środowisk postkomunistycznych – doszło Prawo i Sprawiedliwość, a na prezydenta wybrany został Lech Kaczyński. Środowisko to, którego „genetyczną poprzedniczką” było Porozumienie Centrum, od początku transformacji opowiadało się za wyborem opcji euroatlantyckiej – „u progu III Rzeczypospolitej [partię Porozumienie Centrum] można było uznać za najbardziej zorientowaną na promowanie polityki szybkiego wejścia Polski do Sojuszu i do Wspólnot Europejskich”⁶. Pierwszy okres sprawowania władzy przez Lecha Kaczyńskiego i PiS charakteryzował się bardzo pragmatycznym podejściem do relacji z Rosją. Lech Kaczyński po wygranych wyborach prezydenckich stwierdził, że nie jest wykluczone, iż „centroprawica może być lepszym partnerem dla Rosji. To my mamy większe przyzwolenie na zawarcie kompromisu”⁷. Wolę naprawy stosunków z Rosją przedstawił także w trakcie swojego zaprzysiężenia, twierdząc, że nie było żadnych obiektywnych przyczyn, z których powodu relacje z Rosją nie mogłyby być dobre⁸. Nadzieje te szybko zostały zweryfikowane przez rzeczywistość.

Po drugie, 2005 był pierwszym „pełnym” rokiem członkostwa Polski w UE. Wydawało się, że wraz ze wstąpieniem do UE poprawie ulegną także stosunki z Rosją, które od tej pory poza formułą bilateralną miały być realizowane także w ramach współpracy wielostronnej. Dlatego też rozszerzenie UE miało realny wpływ nie tylko na relacje dwustronne Polski z Rosją, ale także na relacje UE–Rosja. Część państw wraz z wejściem do UE wniosło tam także swój wstrzemięźliwy (realistyczny) stosunek do Rosji (postawę, którą można określić mianem rusorealizmu). Źródeł takiego postępowania należy szukać w historii

⁶ W. Paruch, *Realizm i wartości. Prawo i Sprawiedliwość o polityce zagranicznej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2021, s. 123–124.

⁷ *To Jarek wygrał Wybory*, „Newsweek”, 24.10.2005.

⁸ Tekst przemówienia: *Uroczystość zaprzysiężenia Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego przed Zgromadzeniem Narodowym*, 23 grudnia 2005, <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2005/uroczystosc-zaprzysiezenia-prezydenta-rp-lecha-kaczynskiego-przed-zgromadzeniem-narodowym,29194,archive> [dostęp: 12.06.2024].

i komunistycznym dziedzictwie Rosji, dążącej do dominacji i uzależnienia państw regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Zdaniem części autorów „duża współzależność, bliskość kulturowa i skomplikowana historia stworzyły mieszaninę lęku i głęboko zakorzonego poczucia krzywdy ze strony byłych komunistycznych państw satelickich”⁹.

Po trzecie, w omawianym okresie doszło do kluczowych wydarzeń, które bezpośrednio lub pośrednio determinowały obraz polsko-rosyjskich stosunków dwustronnych. Chodzi tu przede wszystkim o kwestie negocjacji nowego porozumienia między Unią Europejską a Rosją¹⁰, które stało się punktem zapalnym w relacjach między Warszawą a Moskwą. Co więcej, kwestia ta miała istotne implikacje dla polityki europejskiej Polski i dobrze ukazywała dylematy związane z umacnianiem przez nowego członka Unii własnej pozycji na forum tej organizacji. Budowa amerykańskiego systemu tarczy antyrakietowej na terytorium Polski stanowiła kolejny czynnik destabilizujący stosunki między Polską a Rosją. Inicjatywa ta, mająca na celu zwiększenie bezpieczeństwa zarówno Polski, jak i Europy, była postrzegana przez Rosję jako zagrożenie dla jej interesów strategicznych¹¹. Spowodowało to dodatkowe napięcie i zaostrzenie retoryki między oboma stronami, przyczyniając się do pogorszenia stosunków bilateralnych¹². Wreszcie, podejmowane przez Polskę działania na rzecz uniezależnienia się od rosyjskich dostaw surowców energetycznych miały istotne konsekwencje dla relacji z Rosją – a „to właśnie polityka energetyczna była głównym polityczno-strategicznym elementem koncepcji Lecha Kaczyńskiego w polityce wschodniej”¹³. Polska, dążąc do dywersyfikacji źródeł energii, podejmowała kroki mające na celu zmniejszenie swojej zależności od rosyjskiego gazu ziemnego i ropy naftowej.

Wszystkie te czynniki unaoczniały strategiczne sprzeczności między obu państwami, które dotyczyły nie tylko bezpieczeństwa narodowe-

⁹ J. Kamińska, *Sila zmiany, Polska polityka zagraniczna po 2004 roku*, Wydawnictwo ECE, Toruń 2014, s. 142.

¹⁰ *EU-Russia Relations: European Parliament Resolution on EU-Russia Relations (2004/2170(INI))*; P6_TA(2005)0207, „Official Journal of the European Union”, C117E/235.

¹¹ M. Falkowski, M. Liberek, *The Installation of the Anti-Missile Shield in Poland – An Opportunity, a Threat or a Challenge?*, „Journal of Science of The Military Academy of Land Forces” 2016, t. 48, nr 3 (181) s. 30–32, DOI: 10.5604/17318157.1221837.

¹² M. Chorośnicki, A. Gruszcak, *Wpływ tarczy antyrakietowej na pozycję międzynarodową Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 412.

¹³ A. Chojan, *Polityka wschodnia Polski w myśli politycznej partii Prawo i Sprawiedliwość (lata 2005–2007)*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, t. 14, z. 5, s. 307. Szerzej nt. polityki energetycznej Polski względem Rosji zob. J.A. Górską, *Dealing with a Juggernaut. Analyzing Poland's Policy towards Russia, 1989–2009*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2010, s. 101–142.

go i polityki zagranicznej, lecz także głęboko zakorzenionych kwestii geopolitycznych. W kolejnych częściach artykułu omówione zostaną te trzy obszary „strategicznych sprzeczności” między Polską a Rosją.

POLSKIE WETO W SPRAWIE NOWEGO POROZUMIENIA UE–ROSJA

Rozszerzenie Unii Europejskiej o dziesięć nowych państw spowodowało liczne turbulencje w politycznych relacjach Unii Europejskiej z Rosją. Od dłuższego czasu debatowano na temat konieczności podpisania nowej Umowy o partnerstwie i współpracy (ang. Partnership and Cooperation Agreement, PCA). Poprzednia, zawarta w 1997 r. w obliczu wprowadzonych zmian w UE i w otoczeniu Rosji, stała się nieadekwatna do ówczesnej sytuacji międzynarodowej i relacji dwustronnych. Kwestia nowej umowy PCA była źródłem rozdzwiku między państwami członkowskimi. O ile państwa tzw. starej piętnastki wraz z Rosją dostrzegały konieczność zaktualizowania formalnych podstaw współpracy, o tyle nowe państwa członkowskie – zwłaszcza te z Europy Środkowej – podchodziły do tego pomysłu z dystansem. Historycznie zakorzeniona nieufność wobec Rosji nie pozwalała tym państwom przejść obojętnie nad planami podniesienia na wyższy poziom relacji UE–Rosja. W tym kontekście kluczową sprawą dla Polski było włączenie do nowej umowy między obu państwami zagadnień dotyczących energii i bezpieczeństwa energetycznego. Problem ten był poruszany nie tylko przez Polskę, ale także przez część państw Europy Środkowej, które nie mogły być obecne przy negocjacjach poprzedniej umowy PCA czy przy dialogu energetycznym między UE a Rosją.

Polska miała istotny udział we wstrzymaniu negocjacji nad nową umową. Źródłem polskiego stanowiska było embargo nałożone przez Rosję na polskie produkty spożywcze w listopadzie 2005 r., parę tygodni po przejęciu władzy przez PiS i objęciu urzędu prezydenta przez Lecha Kaczyńskiego. Rosja argumentowała swoją decyzję naruszeniem przez polskich producentów rosyjskich przepisów weterynaryjnych i fitosanitarnych. Polska przyznała, że w eksporcie żywności do Rosji faktycznie wystąpiły nieprawidłowości, jednak nie tak duże, aby konieczne było wprowadzenie zakazu importu. Kontrowersje budziła także postawa samej Rosji, która wcześniej nie notyfikowała zamiaru wprowadzenia embarga ani Polsce, ani też Komisji Europejskiej¹⁴.

¹⁴ A. Eberhardt, *Stosunki Polski z Rosją*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, s. 125–126.

Zasadność rosyjskiej decyzji podważał także fakt, że prezydent Putin w jednej z wypowiedzi przyznał, że nie było zastrzeżeń co do jakości polskiego mięsa. Powodem wprowadzenia embarga były zaś przypadki eksportu mięsa spoza Europy pod polskim szyldem¹⁵. *De facto* więc decyzja Rosji była zasadniczo motywowana względami politycznymi¹⁶. Wrażenie upolitycznienia tego sporu pogłębiał też fakt wprowadzenia embarga w dniu, w którym głosowano wotum zaufania dla rządu Kazimierza Marcinkiewicza.

Unijno-rosyjskie rozmowy na temat PCA stanowiły grę o miejsce Polski w nowym geopolitycznej ładzie w Europie po rozszerzeniu UE w 2004 r., a „zmienną” w tej grze były relacje polsko-rosyjskie. Dotychczasowe cele polityki zagranicznej w postaci członkostwa w NATO i UE zostały zrealizowane. Zdaniem więc rządu PiS i prezydenta Kaczyńskiego należało zrobić kolejny krok na drodze umacniania polskiej pozycji w regionie i Unii Europejskiej. Prawo i Sprawiedliwość odrzucało zatem uległość w polityce europejskiej, zwłaszcza w relacjach z Rosją. Przyjmując postawę realistyczną, rząd PiS chciał nie tylko być obecny przy rozmowach UE–Rosja, ale również mieć na nie realny wpływ.

Polskie stanowisko wobec unijno-rosyjskich rozmów było odzwierciedleniem wielu uwarunkowań. Pierwszym czynnikiem wpływającym na postawę Polski wobec negocjacji nad PCA była przedstawiona już kwestia rosyjskiego embarga. Była także kolejnym dowodem na brak woli Rosji do unormowania relacji dwustronnych z Polską. Drugim uwarunkowaniem był czas, jaki rząd Polski miał na wypracowanie nowego katalogu postulatów i żądań wobec PCA. Pamiętajmy, że embargo zostało wprowadzone w listopadzie 2005 r., negocjacje miały odbyć się w 2006 r., a w 2007 r. zakładano podpisanie nowego porozumienia. Dla polskiego rządu, dopiero nabierającego doświadczenia w skutecznym funkcjonowaniu w unijnym systemie, wybranie dobrej dla wszystkich i zarazem niespornej drogi negocjacyjnej stanowiło duże wyzwanie. Kolejnym uwarunkowaniem stanowiska wobec PCA były relacje w koalicji PiS–Samoobrona–LPR. O ile bowiem premierzy Kazimierz Marcinkiewicz i Jarosław Kaczyński dążyli do rozwiązania sprawy embarga i PCA przy aktywnym udziale UE, o tyle Samoobrona i Liga Polskich Rodzin opowiadały się za rozmowami dwustron-

¹⁵ *Rok Anny Fotygi – rok polskiej polityki zagranicznej*, red. P. Wasilewski, Portal Spraw Zagranicznych, Warszawa 2007, s. 27.

¹⁶ *Stefan Meller: Potrzebna jest nam spokojna rzeczywistość*, „Rzeczpospolita”, 14.11.2015.

nymi¹⁷. Stanowcza i nierzadko ostra retoryka kampanii wyborczej, w której dominowały postulaty budowy podmiotowości Polski w UE i w relacjach z Rosją ograniczały margines negocjacyjny ciągle oscylujący wokół polskiego NIE.

Polska zgłosiła weto wobec mandatu negocjacyjnego Unii Europejskiej dla nowej umowy PCA w październiku 2006 r. Siergiej Ławrow i Siergiej Jastrzębski nazwali je szantażem, twierdząc, że był to dwustronny spór handlowy i tak też powinien zostać rozwiązany. Sama decyzja o zastosowaniu prawa weta miała trzy zasadnicze cele: 1) Zniesienie rosyjskiego embarga na polską żywność i poprawę stosunków handlowych Polski z Rosją. 2) Włączenie kwestii bezpieczeństwa, w tym energetycznego w stosunki UE–Rosja – cel ten nawiązywał do naczelnej zasady rządów PiS, czyli zasady solidarności europejskiej. Podkreślano to między innymi w oświadczeniu Centrum Informacyjnego Rządu w listopadzie 2006 r., twierdząc, że polskie weto było „wezwaniami do równego traktowania wszystkich państw członkowskich UE przez państwa trzecie”¹⁸. Polskie weto było więc częścią strategii związanej z odpowiedzią na rosyjską politykę dzielenia państw członkowskich i przedstawiania części z nich (Polski i Litwy) jako rusofobów. 3) Wymuszenie na UE większej solidarności z nowymi państwami członkowskimi i uzyskanie jasnej deklaracji, że Polska jest pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej i ma równy status z Niemcami, Francją czy Włochami¹⁹.

W pierwszej połowie 2007 r. prezydencję w Radzie Unii Europejskiej sprawowały Niemcy. Kanclerz Angela Merkel z jednej strony dążyła do zbudowania konstruktywnego porozumienia z Polską w sprawie weta, a z drugiej chciała podtrzymać stosunkowo dobry klimat w relacjach niemiecko-rosyjskich. W kwestii umowy PCA Niemcy popierały część polskich postulatów w dziedzinie bezpieczeństwa energetycznego, jak np. treści zawarte w Karcie Energetycznej, której ratyfikacji odmawiała Rosja. Niemcy, podobnie jak Polska, chciałyby włączyć jej postanowienia do umowy UE–Rosja.

Na szczycie UE–Rosja w Samarze w dniach 17–18 maja 2007 r. nie osiągnięto co prawda porozumienia w sprawie rosyjskich ograniczeń handlowych, jednak Polska otrzymała to, czego oczekiwała – jasną

¹⁷ Politycy Ligi Polskich Rodzin twierdzili, że Polska zbyt mocno ufa Unii Europejskiej zdominowanej przez Niemcy, których interesy stoją w sprzeczności z polskimi, patrz: *Szczyt pod znakiem polskiego weta*, „Nasz Dziennik”, 18.05.2005.

¹⁸ Oświadczenie Centrum Informacyjnego Rządu o przebiegu negocjacji w COREPER, „Gazeta Wyborcza”, 23.11.2006.

¹⁹ J. Saryusz-Wolski, *UE musi się z nami liczyć*, „Dziennik”, 27.11.2006.

deklarację ze strony Unii Europejskiej, że ta w sporze z Rosją staje po stronie Polski. Komisja Europejska uznała, że nie ma żadnych podstaw do utrzymywania embarga na polskie mięso. Przewodniczący Komisji Europejskiej skierował także apel do Rosji, stwierdzając, że jeśli ta chce bliskiej współpracy, to musi zrozumieć, że UE opiera się na zasadach solidarności. Mimo zapowiedzi ze strony rosyjskiej o rychłym zniesieniu embarga na polskie mięso i produkty roślinne faktycznie nastąpiło to dopiero pod koniec 2007 r., kiedy władzę w Polsce sprawowała koalicja PO-PSL.

Zdaniem analityków sam szczyt w Samarze pokazał „fiasco dotychczasowych polityk: rosyjskiej, zmierzającej do wytworzenia nieformalnego podziału UE na stare i nowe państwa, oraz unijnej, opartej na koncepcji «zbliżania poprzez powiązanie»”²⁰. Rosja bez wątpienia chciała nie tylko podzielić państwa członkowskie UE, ale także zdeprecjonować rolę Polski jako „nowego” członka Unii Europejskiej. Rosji zaszkodziła również zbyt ostra, agresywna retoryka, w tym groźby zamknięcia rynku rosyjskiego dla wszystkich państw członkowskich UE (z wyłączeniem tych, które zawarłyby z Rosją umowy dwustronne). Podejście to potwierdzało słuszność argumentów przedstawianych przez Polskę. W wątpliwość poddano także same intencje Rosji, czego przykładem było odrzucenie przez nią polskiej propozycji wycofania weta, jeśli Rosja w ciągu 50 dni zniosłaby embargo na polskie produkty żywnościowe²¹.

Wprowadzenie embarga na polską żywność było próbą zaszantażowania polskich władz i wywołania wewnętrznej destabilizacji. Polska z kolei, zdając sobie sprawę z ograniczonych możliwości wpływania na Rosję, przeniosła problem na grunt europejski, właściwie wykorzystując błąd Federacji Rosyjskiej, która uderzyła w jedną z najważniejszych wspólnych polityk UE, czyli politykę handlową²². Łącząc ją z embargiem na produkty żywnościowe, polskie władze przeniosły odpowiedzialność za nową umowę UE–Rosja na Komisję Europejską. Rosji nie udało się podzielić UE na stare i nowe państwa członkowskie. Sprzeciw wobec umowy PCA miał także pokazać, że Polska aspiruje do roli ważnego państwa członkowskiego, które nie tylko przygląda się polityce Niemiec i Francji, ale także realnie i skutecznie uczestni-

²⁰ P. Żurawski vel Grajewski, *XXX szczyt UE-Rosja. Zderzenie z rzeczywistością*, „Komentarze natolińskie” 2007, nr 1, s. 3.

²¹ A. Eberhardt, *Stosunki Polski z Rosją*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2007, s. 140.

²² P. Żurawski vel Grajewski, *XXX szczyt UE-Rosja*, s. 3.

czy w podejmowanych działaniach i wynikających z nich decyzjach. Stawką było to, jak w przyszłości Rosja będzie postrzegała Polskę i jej narodowe interesy, a także czy w dalszym ciągu będzie patrzyła na Warszawę jako na mało znaczący kraj członkowski UE. Polska nie mogła wycofać się z decyzji o wecie, gdyż z jednej strony straciłaby wiarygodność, a z drugiej byłaby traktowana w UE jako państwo drugiej kategorii. Tym bardziej że, jak twierdziła minister Anna Fotyga, najlepszym sposobem na przeciwdziałanie nieuzasadnionym próbom dyskryminowania Polski będzie wypracowanie i realizacja spójnej polityki Unii Europejskiej wobec Rosji²³. Innymi słowy, rząd PiS pokazał, że broniąc ważnych interesów narodowych, jest gotowy wykorzystać wszystkie dostępne mechanizmy i instrumenty uprawiania polityki.

ROSJA WOBEC AMERYKAŃSKIEJ TARCZY ANTYRAKJETOWEJ W POLSCE

Rosjanie od początku procesu transformacji krytycznie odnosili się do perspektyw członkostwa Polski w Sojuszu Północnoatlantyckim²⁴. Głównym punktem zainteresowania strony rosyjskiej w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego była amerykańska propozycja instalacji elementów tarczy antyrakietowej na terytorium Polski.

Rozmowy amerykańsko-polskie na ten temat rozpoczęły się w lipcu 2006 r.²⁵. O ile Amerykanie zakładali, że tarcza ma chronić przed ewentualnym atakiem ze strony państw Bliskiego Wschodu, o tyle Polska żądała bezpieczeństwa przed atakami także rakiet średniego i krótkiego zasięgu²⁶. W zamyśle rządu PiS chodziło o zagrożenie płynące ze strony Federacji Rosyjskiej. Rosyjska odpowiedź na amerykańsko-polskie plany była jednoznacznie krytyczna. Już w październiku 2006 r. rosyjski minister obrony narodowej Siergiej Iwanow zapowiadał zdecydowaną reakcję na tarczę antyrakietową, uznając rozmieszczenie rakiet w Polsce za krok wrogi wobec Rosji²⁷. Jej władze straszyły Polskę odwetem i rozmieszczeniem w obwodzie królewieckim

²³ Informacja ministra spraw zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2007 r. Przedstawiona na 41 posiedzeniu Sejmu RP V Kadencji 11 maja 2007, [w:] *Exposé Ministrów Spraw Zagranicznych 1990–2013*, MSZ BAZI, Warszawa 2013, s. 353–354.

²⁴ J. Zając, *Poland's Security Policy. The West, Russia, and the Changing International Order*, Palgrave Macmillan, London 2016, s. 44–47.

²⁵ *Ibidem*, s. 77–78.

²⁶ P. Gillert, *Żądamy lepszej ochrony*, „Rzeczpospolita”, 19.12.2006.

²⁷ M. De Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and Beyond*, Routledge, Abington–New York 2010, s. 66.

dodatkowego uzbrojenia, a także wprowadzeniem adekwatnych zmian w swoich siłach strategicznych²⁸. Konsekwencje dla Rosji związane z ewentualną instalacją tarczy antyrakietowej na polskim terytorium wykształciły w jej elitach politycznych poczucie arbitra, uzurpującego sobie prawo do karania Polski za działania podejmowane niezgodnie z rosyjskim interesem narodowym i strategią bezpieczeństwa²⁹. W styczniu 2007 r. Iwanow zasugerował użycie ruchomych rakiet balistycznych Topol-M, których programowanie i użycie bojowe możliwe było z każdego miejsca w Rosji³⁰.

Mając na względzie stanowisko Rosji, strona amerykańska proponowała włączenie jej do projektowanego systemu, co z kolei spotkało się z dużym zdziwieniem Polski. Główny amerykański negocjator, John Rood, zapowiedział współpracę Rosji przy tworzeniu systemu oraz zaprosił przedstawicieli rosyjskich do obejrzenia baz wojskowych w USA³¹. Z kolei polski negocjator, Witold Waszczykowski, stwierdził, że Polska mogłaby się zgodzić na pokazanie potencjalnej bazy na swoim terytorium, ale nie na podstawie Traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (CFE), a wyłącznie w ramach wizyt studyjnych³². Stany Zjednoczone jednak cały czas próbowały przekonać Rosję, że sam system tarczy antyrakietowej nie wystarczy do zniszczenia czy zniwelowania potencjału nuklearnego i pocisków balistycznych będących w jej posiadaniu. Symbolem otwartości strony amerykańskiej była wizyta Condoleezy Rice w Moskwie w dniach 14–15 maja 2007 r. W tym samym okresie zaczynała się pierwsza runda polsko-amerykańskich negocjacji. Strona rosyjska uzurpowała sobie prawo do uczestnictwa w prowadzonych negocjacjach, uznając się za jedną z zainteresowanych stron. Wizyta amerykańskiej sekretarz stanu nie zmieniła rosyjskiego postrzegania tarczy antyrakietowej³³. Był to wyraz odejścia od jelcynowskiej polityki „niezdecydowania” w stosunkach międzynarodowych.

²⁸ A. Pisalnik, *Minister Iwanow: będzie kara dla Polski za tarczę*, „Rzeczpospolita”, 10.11.2006.

²⁹ M. Falkowski, M. Liberek, *The Installation of the Anti-Missile Shield*, s. 22.

³⁰ A. Pisalnik, *Polska będzie głównym celem*, „Rzeczpospolita”, 29.01.2007.

³¹ C. Fernandes, *What Uncle Sam Wants. U.S. Foreign Policy Objectives in Australia and Beyond*, Palgrave Macmillan, London 2019, s. 55–56; R.J. Krickus, *Medvedev's Plan: Giving Russia a Voice But Not a Veto in a New European Security System*, USAWC Press, Carlisle Barracks 2010, s. 53–54.

³² K. Klatka-Urbaniak, *Polska: przedmiot czy podmiot w amerykańsko-rosyjskiej rozgrywce wokół tarczy antyrakietowej?*, [w:] *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*, red. L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 133–134.

³³ *Rice: to nie jest zimna wojna*, „Rzeczpospolita”, 15.05.2007; A. Pisalnik, *Rice i Putin: ciszej nad tą tarczą*, „Rzeczpospolita”, 16.05.2007.

Rosja, dostrzegając większą otwartość strony amerykańskiej, próbowała z jednej strony rozbić polsko-amerykański sojusz w sprawie tarczy, a z drugiej podważyć zaufanie amerykańskiej polityki wobec Polski i wstrzymać lub odsunąć w czasie prowadzone negocjacje. Przykładem tej taktyki była propozycja zgłoszona przez prezydenta Putina na spotkaniu Grupy G8 w Heillingendamen w dniach 6–8 czerwca 2007 r.³⁴. Zakładała ona wykorzystanie bazy radarowej w Gabali w Azerbejdżanie do instalacji systemu tarczy antyrakietowej³⁵. Warunkiem *sine qua non* tej propozycji było jednak odejście USA od lokalizacji tarczy w Polsce i Czechach³⁶. Powagi sytuacji dodaje fakt, że 8 czerwca doszło do spotkania prezydentów Kaczyńskiego i Busha na Helu, na którym potwierdzono wolę kontynuowania negocjacji i współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego. Rosja wyraźnie lekceważyła znaczenie Polski w tym projekcie, starając się rozmawiać wyłącznie z Amerykanami. Jednym z przykładów tego było spotkanie Putin–Bush w dniach 1–2 lipca 2007 r. w USA. Prezydent Rosji złożył tam kolejną propozycję rozwiązania problemu tarczy antyrakietowej. Jej istotą był postulat zwiększenia liczby państw objętych projektem, włączenie sprawy tarczy w dialog Rosja–NATO, utworzenie jednej nowoczesnej bazy na południu Rosji oraz stworzenie centrów wczesnego ostrzegania w Moskwie i Brukseli. Prezydent Bush pozytywnie zareagował na te propozycje, zaznaczając jednak, że integralną częścią całego systemu muszą być Polska i Czechy³⁷.

W październiku 2007 r. w trakcie kolejnej rundy amerykańsko-rosyjskich negocjacji Rosja ostrzegła Stany Zjednoczone, że kontynuowanie prac nad rozmieszczeniem rakiet w Polsce doprowadzi do ostrego sporu w relacjach dwustronnych. Dając Amerykanom ostatnią szansę, żądała zamrożenia negocjacji z Polską i Czechami, grożąc przy tym zerwaniem amerykańsko-rosyjskiego traktatu o likwidacji rakiet średniego i krótkiego zasięgu.

Postawa Rosji była grą na czas i oczekiwaniem na zmianę władzy w USA i w Polsce, a także próbą rozporządzania prawem weta przez Rosję wobec suwerennych decyzji Polski i Czech co do ich

³⁴ G.P. Herd, *Europe and Russia: from Strategic Dissonance to Strategic Divorce?*, [w:] *European Security in a Global Context: Internal and External Dynamics*, red. T. Tardy, Routledge, Abingdon–New York 2009, s. 99.

³⁵ W. Łuczak, T. Hypki, *Rozgrywki wokół amerykańskiej tarczy*, „Raport. Wojsko, Technika, Obronność” 2007, nr 6, s. 4–12.

³⁶ C. McArdle Kelleher, *The United States and Europe: Waiting to Exhale*, [w:] *European Security in a Global Context*, s. 128.

³⁷ K. Klatka-Urbaniak, *Polska: przedmiot czy podmiot*, s. 135.

obronności³⁸. Rosja nie traktowała Polski jako poważnego partnera do dyskusji w kwestiach bezpieczeństwa międzynarodowego. Uznawała ją za państwo w pełni zależne od Stanów Zjednoczonych. Starła się wzbudzić w polskim społeczeństwie poczucie zagrożenia w wyniku takich działań jak chociażby deklaracja o wycelowaniu rakiet w stronę Polski. W Moskwie zdawano sobie sprawę, że powodzenie tej polsko-amerykańsko-czeskiej inwestycji znacząco wpłynie na wzmocnienie potencjału Polski jako lidera Europy Środkowej i Wschodniej. Poprawie uległaby znacząco kondycja infrastruktury obronnej Polski. Dlatego też negowanie tarczy antyrakietowej stanowiło dla Rosji wyzwanie o charakterze strategicznym³⁹. Zbudowanie tarczy ograniczyłoby rosyjską mocarstwowość i osłabiło jej pozycję w regionie.

POLITYKA ENERGETYCZNA I GAZOCIĄG PÓŁNOCNY

W latach 2005–2007 szczególne miejsce w polityce bezpieczeństwa Polski zajmowała energetyka; *de facto* polityka energetyczna była polityczno-strategicznym kręgosłupem koncepcji Lecha Kaczyńskiego w polityce wschodniej. Celem polityki energetycznej rządu PiS była dywersyfikacja dostawców surowców energetycznych oraz uniezależnienie się od dostaw z Rosji; podjęto, jak pisze Andrzej Nowak, próbę wyjścia z energetycznej „pętli zależności, którą Rosja starała się [...] na różne sposoby zacieśniać wokół całej Europy Środkowej”⁴⁰. Rząd PiS wskazywał przy tym na ryzyko wystąpienia szantażu energetycznego i zawieszenia dostaw surowców, jak w przypadku Ukrainy i Białorusi w 2006 r. Rosyjsko-ukraiński kryzys gazowy był akceleratorem zmian w polityce bezpieczeństwa energetycznego Polski i stał się argumentem za koniecznością szybkiego i trwałego uniezależnienia się od Rosji w tym względzie.

Cel ten miał być realizowany poprzez bliższą współpracę z państwami Europy Wschodniej i Kaukazu, w tym przede wszystkim z Azerbejdżanem, Gruzją oraz Kazachstanem i Turkmenistanem. Istotne w tym względzie były szczyty energetyczne zainicjowane przez Lecha Kaczyńskiego⁴¹. Ich punktem kulminacyjnym był szczyt zorga-

³⁸ K.M. Hillas, *Tarcza rakietowa dla Europy?*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2007, nr 2, s. 17.

³⁹ K. Klatka-Urbaniak, *Polska: przedmiot czy podmiot*, s. 147.

⁴⁰ A. Nowak, *Polska i Rosja*, s. 417.

⁴¹ R. Czachór, *Poland's Energy Security: Overcoming Dependence on Russia*, [w:] *Addressing Emerging Security Risks for Energy Networks in South Caucasus*, red. J. Novogrociene, E. Siaulyte, IOS Press, Washington 2017, s. 62.

nizowany w maju 2007 r. w Krakowie. Jeszcze przed jego rozpoczęciem prezydent Polski odwiedził w marcu 2007 r. Kazachstan i Azerbejdżan, namawiając prezydentów obu tych państw do dołączenia do polskiej inicjatywy. W samym szczycie wzięli udział prezydenci Polski, Ukrainy, Gruzji, Azerbejdżanu oraz specjalny wysłannik prezydenta Kazachstanu. Współpraca z tymi państwami – postrzeganymi przez Rosję jako „bliska zagranica” – zaowocowała projektem budowy rurociągu Odessa–Brody–Płock–Gdańsk.

Żadnemu polskiemu rządowi po 1989 r. nie udało się zorganizować podobnej inicjatywy i w takiej jak ta formule. Rosja dostrzegała aktywną politykę energetyczną Polski – w reakcji na nią ograniczyła dostęp do ropy naftowej rafinerii w Możejkach, którą pod koniec 2006 r. nabył PKN ORLEN. Poza tym szczyt krakowski był najlepszym dowodem na to, że inicjatywy energetyczne mogą być podejmowane poza Unią Europejską i jej Europejską Polityką Sąsiedztwa, ukazując rosnące ambicje Polski jako samodzielnego gracza w obszarach kluczowych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, często stojących w strategicznej sprzeczności z polityką rosyjską.

Próby dywersyfikacji dostaw gazu na południu szły w parze z działaniami na kierunku bałtyckim. W zaleceniach Rady Bezpieczeństwa Narodowego z 22 maja 2006 r. wskazano, że Polska powinna podjąć szczególne prace na rzecz budowy gazociągu łączącego ją z norweskimi złożami na Morzu Północnym, a także rozpocząć budowę gazoportu do magazynowania gazu skroplonego (LNG)⁴². Ponadto problemy związane z bezpieczeństwem energetycznym nie były tylko przedmiotem dyskusji wewnątrz kraju, ale zostały włączone w realną dyskusję na forum Unii Europejskiej⁴³. Tym bardziej że we wskazanym okresie coraz bardziej narastało w Europie przekonanie o potrzebie dywersyfikacji źródeł energii i nowych dróg tranzytu⁴⁴. Przykładem takiego podejścia było nieformalne spotkanie polityków państw członkowskich UE w dniach 10–11 stycznia 2006 r. w Wiedniu. Polska delegacja uznała, że głównym zadaniem

⁴² *Energetyczne wytyczne Rady Bezpieczeństwa Narodowego z 2.05.2006*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2006, nr 1, s. 89.

⁴³ A. Eberhardt, *Rosyjsko-ukraiński kryzys gazowy: lekcja unijnej bezsilności*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2009, nr 1, s. 6–10; E. Wyciszkievicz, *Perspektywy wspólnej polityki bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 29, nr 1, s. 49–50.

⁴⁴ J.M. Fiszer, *W poszukiwaniu nowej strategii w polityce zagranicznej po 2004 roku – ze szczególnym uwzględnieniem małych krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, „Politeja” 2009, nr 12, s. 115.

w dziedzinie bezpieczeństwa energetycznego jest wypracowanie wspólnej europejskiej polityki współpracy z największymi dostawcami, w tym z Federacją Rosyjską.

Z kolei cele rosyjskiej polityki energetycznej zakładały zwiększenie uzależnienia państw Europy Zachodniej od rosyjskich surowców energetycznych, zwiększenie bezpieczeństwa i stabilności dostaw oraz wykluczenie części państw Europy Środkowej i Wschodniej ze ścieżki tranzytowej. Najbardziej znanym i jednocześnie kontrowersyjnym przedsięwzięciem w rosyjskiej polityce energetycznej był Gazociąg Północny z Rosji do Niemiec. Rząd Prawa i Sprawiedliwości głośno sprzeciwiał się jego budowie, uznając projekt za sprzeczny z polskim interesem narodowym. Umowę o rozpoczęciu budowy podpisano 8 września 2005 r., a więc jeszcze przed przejęciem władzy w Polsce przez Prawo i Sprawiedliwość i prezydenta Kaczyńskiego. Dla Rosji inwestycja ta miała strategiczny charakter, a jej celem było ominięcie Ukrainy, która w 2006 r. przetransferowała 80% rosyjskiego gazu do państw europejskich⁴⁵.

Mimo braku możliwości zablokowania Gazociągu Północnego rząd Polski i prezydent Kaczyński podjęli jednak próbę dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych, uderzając tym samym w energetyczne interesy Rosji w regionie. Geopolityka rurociągów proponowana przez prezydenta Kaczyńskiego stanowiła załączek polskiej myśli strategicznej, której celem było wyswobodzenie się z energetycznego wpływu Rosji.

Prowadzenie aktywnej polityki energetycznej wobec Rosji nie było uwarunkowane tylko faktem, że powstanie Gazociągu Północnego negatywnie wpłynęłoby na bezpieczeństwo energetyczne Polski. Rząd PiS obawiał się także tego, że stanie się on przyczyną osłabienia tranzytowej roli naszego kraju tak na płaszczyźnie zmniejszenia wolumenu przesyłanego gazu, jak i poprzez ograniczenie wpływu Polski na rosyjskie działania w polityce energetycznej. Z tego też względu rząd PiS i prezydent Kaczyński, w przeciwieństwie do poprzedników i rządów innych państw, poza zmasowaną krytyką Rosji przedstawiali także określone propozycje inwestycji energetycznych i szukali dla nich regionalnych sojuszników.

⁴⁵ A. Łoskot-Strachota, *Rosyjski gaz dla Europy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006, s. 4. Szerzej na temat polityki Rosji wobec Ukrainy patrz: A. Szeptycki, *Polityka Rosji wobec Ukrainy: instrumenty wpływu*, „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 1, s. 55–105.

ZAKOŃCZENIE

W okresie rządów Prawa i Sprawiedliwości stosunki między Polską a Rosją były zdominowane głównie przez kwestie embargo na produkty rolne oraz związane z nim polskie weto w negocjacjach dotyczących nowej Umowy o partnerstwie i współpracy (PCA) między Unią Europejską a Rosją. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. relacje z Rosją zaczęły być kształtowane nie tylko przez czynniki historyczne, lecz także przez politykę Unii Europejskiej wobec Federacji Rosyjskiej. Polskie weto w negocjacjach PCA było wyrazem niezgody wobec polityki Rosji, w szczególności w kontekście jej działań na arenie międzynarodowej. Rosja, dbając o swoje interesy narodowe rozpoczęła własną grę polityczną, skoncentrowaną z jednej strony na deprecjonowaniu roli i znaczenia Polski na forum Unii Europejskiej, a z drugiej strony na próbie podzielenia i skłócenia ze sobą państw tzw. starej piętnastki i państw przyjętych do UE w 2004 r. Ta dobrze znana jeszcze z czasów radzieckich metoda uprawiania polityki miała być gwarancją nienaruszalności rosyjskich interesów w regionie.

Próby rozmieszczenia elementów amerykańskiej tarczy antyrakietowej na terytorium Polski w tym okresie dodatkowo pogorszyły stosunki z Rosją. Inicjatywa ta, zapoczątkowana przez administrację prezydenta George'a W. Busha, miała na celu zwiększenie bezpieczeństwa zarówno Polski, jak i całej Europy poprzez obronę przed potencjalnymi zagrożeniami z państw takich jak Iran czy Korea Północna. Jednakże Rosja zdecydowanie sprzeciwiła się temu planowi, widząc w nim zagrożenie dla swojego bezpieczeństwa narodowego i próbę umocnienia wpływów USA w Europie Wschodniej.

Kwestie energetyczne również odgrywały istotną rolę w relacjach między Polską a Rosją w tym okresie. Polska, będąc zależna od rosyjskich dostaw gazu ziemnego, znajdowała się w pozycji podatnej na wpływy Rosji w dziedzinie energetyki. Rosyjskie działania, takie jak blokowanie przepływu gazu przez terytorium Ukrainy w celu wywierania presji na Kijów, nie tylko naruszały bezpieczeństwo energetyczne Polski, lecz także tworzyły atmosferę wzajemnej nieufności i napięć w stosunkach bilateralnych. Odpowiadając na rosyjską aktywność, polskie władze zmieniły sposób realizacji polityki wschodniej, odchodząc od postrzegania jej przez pryzmat głównie rosjocentryczny i koncentrując się na wyrównaniu statusu państw regionu ze statusem Rosji. Innymi słowy, Polska starała się równolegle rozwijać relacje z państwami Europy Wschodniej, dążąc do pokojowego wzmocnienia suwerenności

Ukrainy, Gruzji, a nawet Białorusi. Działania te odbywały się jednak kosztem pogorszenia stosunków z Rosją, co miało na celu równoważenie „strategicznych sprzeczności” w relacjach z tym państwem.

BIBLIOGRAFIA

- Asmus R.D., *Mała wojna, która wstrząsnęła światem. Gruzja, Rosja i przyszłość Zachodu*, Respublika, Warszawa 2010.
- Chojan A., *Polityka wschodnia Polski w myśli politycznej partii Prawo i Sprawiedliwość (lata 2005–2007)*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, t. 14, z. 5, s. 301–314.
- Chorośnicki M., Gruszczak A., *Wpływ tarczy antyrakietowej na pozycję międzynarodową Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Czachór R., *Poland’s Energy Security: Overcoming Dependence on Russia*, [w:] *Addressing Emerging Security Risks for Energy Networks in South Caucasus*, red. J. Novogrociene, E. Siaulyte, IOS Press, Washington 2017, s. 61–64.
- De Haas M., *Russia’s Foreign Security Policy in the 21st Century. Putin, Medvedev and Beyond*, Routledge, Abington–New York 2010.
- Eberhardt A., *Stosunki Polski z Rosją*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, s. 114–129.
- Eberhardt A., *Rosyjsko-ukraiński kryzys gazowy: lekcja unijnej bezsilności*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2009, nr 1, s. 6–10.
- Eberhardt A., *Stosunki Polski z Rosją*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2007, s. 133–145.
- Falkowski M., Liberek M., *The Installation of the Anti-Missile Shield in Poland – An Opportunity, a Threat or a Challenge?*, „Journal of Science of The Military Academy of Land Forces” 2016, t. 48, nr 3 (181), s. 20–36, DOI: 10.5604/17318157.1221837.
- Fernandes C., *What Uncle Sam Wants. U.S. Foreign Policy Objectives in Australia and Beyond*, Palgrave Macmillan, London 2019.
- Fiszer J.M., *W poszukiwaniu nowej strategii w polityce zagranicznej po 2004 roku – ze szczególnym uwzględnieniem małych krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, „Politeja” 2009, nr 12, s. 107–132.
- Górska J.A., *Dealing with a Juggernaut. Analyzing Poland’s Policy Towards Russia, 1989–2009*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2010.
- Herd G.P., *Europe and Russia: From Strategic Dissonance to Strategic Divorce?*, [w:] *European Security in a Global Context: Internal and External Dynamics*, red. T. Tardy, Routledge, Abingdon–New York 2009, s. 93–112.
- Hillas K.M., *Tarcza rakietowa dla Europy?*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2007, nr 2, s. 11–55.

- Kamińska J., *Siła zmiany, Polska polityka zagraniczna po 2004 roku*, Wydawnictwo ECE, Toruń 2014.
- Klatka-Urbaniak K., *Polska: przedmiot czy podmiot w amerykańsko-rosyjskiej rozgrywce wokół tarczy antyrakietowej?*, [w:] *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*, red. L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 129–148.
- Krickus R. J., *Medvedev's Plan: Giving Russia a Voice But Not a Veto in a New European Security System*, USAWC Press, Carlisle Barracks 2010.
- Łoskot-Strachota A., *Rosyjski gaz dla Europy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2006, s. 4.
- Łuczak W., Hypki T., *Rozgrywki wokół amerykańskiej tarczy*, „Raport. Wojsko, Technika, Obronność” 2007, nr 6, s. 4–12.
- Magdziak-Miszewskiej A., *Polska i Rosja. Strategiczne sprzeczności i możliwości dialogu*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 1998.
- McArdle Kelleher C., *The United States and Europe: Waiting to Exhale*, [w:] *European Security in a Global Context: Internal and External Dynamics*, red. T. Tardy, Routledge, Abingdon–New York 2009, s. 115–134.
- Nowak A., *Historie politycznych tradycji. Piłsudski, Putin i inni*, Arcana, Kraków 2012.
- Nowak A., *Polska i Rosja. Sąsiedztwo wolności i despotyzmu X–XXI w.*, Biały Kruk, Kraków 2022.
- Paruch W., *Realizm i wartości. Prawo i Sprawiedliwość o polityce zagranicznej*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2021.
- Rok Anny Fotygi – rok polskiej polityki zagranicznej, red. P. Wasilewski, Portal Spraw Zagranicznych, Warszawa 2007.
- Skrzypek A., *Druga smuta. Zarys dziejów Rosji 1985–2004*, Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa 2004.
- Szeptycki A., *Polityka Rosji wobec Ukrainy: instrumenty wpływu*, „Sprawy Międzynarodowe” 2007, nr 1, s. 55–105.
- Świder K., *Transformacja polityczna w Rosji w latach 90. XX wieku – główne problemy*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2019, t. 17, z. 1, s. 97–121, DOI: 10.36874/RIESW.2019.1.4.
- Wyciszkiewicz E., *Perspektywy wspólnej polityki bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 29, nr 1, s. 49–70.
- Zajac J., *Poland's Security Policy. The West, Russia, and the Changing International Order*, Palgrave Macmillan, London 2016.
- Żurawski vel Grajewski P., *XXX szczyt UE–Rosja. Zderzenie z rzeczywistością*, „Komentarze natolińskie” 2007, nr 1.